

BEYOND CONTROL

FREEDOM AND AUTHORITY
IN THE WORK OF BJØRN MELHUS

Stefan Heidenreich

BEYOND CONTROL

Freedom and authority in the work of Bjørn Melhus

It might seem contradictory that the country with the strongest affection for liberal values and personal freedom at the same time has the world's highest incarceration rate. In 2013, out of one million US inhabitants more than seven thousand were imprisoned. Just to compare, in the Netherlands the number would be 820, almost ten times less. This leads to the conclusion that in some liberal societies freedom is either unequally distributed, or the rhetoric of freedom is not really about being free, but something else. Or both.

In his book *The Illusion of Free Markets*, the Chicago law Professor Bernard Harcourt claims that a very special type of freedom fits well with a repressive prison system. Both are the two sides of the same coin. Harcourt points to the parallel rise of the incarceration rate and neoliberal ideology, 'the astounding growth of the American prison population from 1973 to 2009 – a period marked by the ascendance of market rationality and what has been called neoliberalism.'¹ At the fundament of this accordance sits the stern belief in the absolute freedom of markets, and the tacit realization that these markets only function when highly regulated. Here is where liberal rhetoric meets repressive ideology of law and order. 'The idea of a self-regulated market is preposterous. It would be like a competitive sport event without a referee: it would not work, nor has it ever worked.'² The rise of the prison industry is nothing else than a capitalist conversion of the regulation of markets applied to society as a whole. According to the liberal views it is the only field where the state still has a legitimate function. 'These carceral developments have been facilitated by – not caused by, but made possible by – the rationality of neoliberal penalty; by, on the one hand the assumption of government legitimacy and competence in the penal arena and, on the other hand, the presumption that the government should not play a role elsewhere.'³ The free market dogma not only supplies the ideological fundamentals, but also indicates the final cause. As the market proves to be the place where unequal income distribution is generated, it leaves an increasing part of the population impoverished, criminalized, and eventually incarcerated.⁴ Without basic

¹ Bernard Harcourt, *The Illusion of Free Markets*, Cambridge: Harvard University Press 2011, p 196–198

² *Ibid.* 196

³ *Ibid.* 202f.

⁴ As Piketty has amply demonstrated: Thomas Piketty: *Capital in the Twenty-First Century*, Cambridge: Harvard University Press 2014

equality the struggle for freedom necessarily yields a state of heightened violence, because without regulation liberal values privilege the stronger. If no other means are available they will be secured with brut force. In an unequal society freedom always boils down to the supremacy of the stronger, the survival of the fittest, or under capitalist conditions, the power of the wealthy. Precisely for this reason, Jean-Jacques Rousseau closely links freedom with equality, 'because liberty cannot survive without it.'⁵ He does not refer explicitly to an absolute equality, but to legal guarantees of relatively equal rights to ensure, 'that, as to power, it should fall short of any violence and never be exercised except by virtue of station or the law.'⁶

What Rousseau may not have foreseen is the repressive potential of law-and law enforcement. The legal system itself – be it through an extensive prison industry, or other forms of repressive social arrangements – becomes complicit in consolidating a regime where freedom exclusively means the freedom of capital and rising inequality. In such a world, freedom goes hand-in-hand with violence, punishment, and control.

Many works of Bjørn Melhus find their inspiration from the tension between freedom and violence. One of my favourite images occurs in the short video *Policia* (2007). A video loop of only two frames show a police helicopter hovering in the air. Seen from the ground, the lightness of the floating body in the sky merges with the impression of surveillance and an ultimate sensation of threat.

In his later work, the artist often approaches the contradictory values of freedom and repression in a broad conceptual frame. His characters are deployed into unclear situations, exposed to threats and dangers out of which they try to help themselves with empty repetitive routines. Be it the authoritarian figure of the wicked witch in *The Theory of Freedom* (2015) that keeps repeating formulas by the neoliberal propagandist Ayn Rand, or the two twin characters 'Freedom' and 'Independence'. Named after the space-ships in the Hollywood-blockbuster *Armageddon*, the twins walk through the post-modernist paradise of a gated community, wondering whether they are in heaven and why.

Whereas, *Sudden Destruction* (2012) shows a body writhing in convulsions and annunciating prophesies of disaster. The imminent threat of human

⁵Jean-Jacques Rousseau: *The Social Contract*, in: Rousseau JJ: *The Social Contract and the First and the Second Discourses*, edited by Susann Dunn, New Haven: Yale University Press 2002, p.189

⁶Ibid. p.189

extinction shows itself as a desire as it would finally confirm the belief in the existence of god, a death wish only to be fulfilled in the moment of the Last Judgement.

The same conflicting relations also appear in *Deadly Storms* (2008), when a newscaster declares, 'we don't want to see anything we're not supposed to see', exposing the contradictory claims of media in the presence of a catastrophe.

During the course of his work, spanning twenty-five years, the environment where Melhus situates these conflicts has shifted from psychological observations to institutional and social settings. From a media related personal environment to situations of repression and consumption. His main interest remains in the adaptation of roles and patterns of behaviour that are imposed on the single subject. This also explains why he plays all the characters himself. The approach is not about the construction of a true subjectivity, an artistic ego, or a claim of authorship. Rather it reflects our character as something forced upon us by external relations of media and power, regardless of who we are.

The French philosopher Gilles Deleuze speculated on our transition from a society of discipline to a society of control. Looking forward from 1990 onto the future of our time, Deleuze's description turns out to be staggeringly anticipatory and accurate. Nonetheless, now looking backwards his conclusions appear to only grasp a partial truth, missing some of the core traits that have been developing since. It cannot be a surprise that our society looks slightly different to how he envisaged the future a quarter of a century ago. The open questions are, whether the analytic approach of an opposition between disciplinary and control still holds, and whether the division of control and discipline really matches the transition of our times.

There is an interesting correspondence between the work of Bjørn Melhus and the question raised by Deleuze. Coincidentally, both cover approximately the same time span and touch upon the same issues. The videos of Melhus have always focused on the role of the individual, its mode of self-creation, the techniques and forces of control he or she is exposed to as well as the disciplinary environment.

Deleuze emphasizes a series of clear binary oppositions in his dichotomy of the disciplinary versus the control. His analysis goes beyond a mere interpretation of Foucault's terms, as given mostly in the early work *Discipline and Punish*⁷, towards a re-evaluation of his concepts in the light of situation in 1990. The technical progress requires a reconsideration of repression and its consequences on the individual. Technology functions as a background for an understanding, and at the same time it sets the formal structure of the underlying dichotomy between discipline and control. Deleuze looks at the effects of technology from three points of orientation, the constitution of the human being, the institutional environment, and the media (or information machines, as he calls it).

Whilst the regime of the disciplinary operates with enclosure focuses on production and energy and to generate workers, whereas control regimes make do with surveillance, relying on marketing and information and centres on the indebted consumer. 'In disciplinary societies you were always starting all over again (as you went from school to the barracks, from the barracks to the factory), while in control societies you never finish anything – business, training, and military service being coexisting metastable states of a single modulation, a sort of universal transmutation.'⁸

The relation to technologies plays a central role in Deleuze's approach, but remains superficial at the same time. There are these information machines. They will do something to humans. We cannot really tell, how exactly they will interfere. The machines appear in an ambivalent way. They control us, but they are also controlled by us. We're stuck in a double bind. You control me, and I control you.

Looking at the opposition of discipline and control from a technological side, there are always manifest developments in machines that prefigure the construction of the self as much as the constitution of society.

In a rough overview we may define three stages of technologies: of energy, of information, and of something else, which remains to be named properly. For now, it is called digital or network. Both terms refer to past technological innovations, and occasionally made to sound more futuristic by the prefix post-added, as in in post-digital. The finally accepted term for our present state of technology may only appear once the according effects of which we already may see lots of traces and in-

⁷ Michel Foucault, *Discipline and Punish*, New York: Vintage Books 1977

⁸ Gilles Deleuze, *Postscript on the Societies of Control*, *Negotiations 1972–1990*, New York: Columbia University Press 1995, pp. 177–182, here p.179

dications will have fully unfolded. We're still in the middle of a transition. The technologies of energy laid the basis for the disciplinary society and the way it framed the single individual. Humans were conceived as part of the machine, at the same time masters and slaves of the apparatus. The individual was thought of as an energetically closed system, still bearing traces of the older subject, but framed along its external and mechanic functionalities.

Already in this case, the dichotomy does not exactly match the transition. The early machine men had to be punished by being dismantled like an automaton physically ripped apart in a theatre of cruelty, as Foucault describes it at the very beginning of *'Discipline and Punish'*.⁹ Nevertheless when the machine man became a fully functional entity, the according punishments changed. It was enough to exclude the criminalized individuals from society and keep them functionally separated in institutions of enclosure.

In this regard, the early nineteenth century prison architecture of Jeremy Bentham's panopticon with its focus on surveillance displays the peak of a disciplinary architecture and at the same time the transition to a regime of control. In the panopticon, the guards can observe every cell from a central viewpoint.

With the Internet, technology seems to be shifting to different operation mode than control. The early cybernetic phantasies turned out to be an obstacle to the conquest of the digital realm. Control means not only to monitor everything, but also the ability to actively manipulate and steer every single agent. What happens in today's environment is only the first part. As much as possible has to be known, whilst close to nothing appears to be actively influenced. If at all, the sophistication of steering algorithms makes them operate as if they would just support our individual decisions.

For data retrieval steering is not the point at all. On the opposite, the goal is to leave each human as much freedom as possible. Attempts to control the agents would interfere negatively with the system's ability to study their behaviour. Only in a seemingly free situation they provide accurate information. At the same time, surveillance has been turned into an active involvement, a pleasurable game that we actively support by leaving traces of our whole life. We take mutual profits from the data abundance and the services of algorithmic prediction.

⁹ Michel Foucault, *Discipline and Punish*, New York: Vintage Books 1977, pp. 3-5

Data is the raw material of our time. Individuals are encouraged to leave as much of it as possible to corporations like Facebook and Google and other social media platforms. With the privatization of the formerly public communication, society moves to the next state, at least according to the neoliberal dogma. 'Civilization is the progress towards a society of privacy'¹⁰, as the sinister character modelled after Ayn Rand reminds us in *The Theory of Freedom*.

JANUARY 2015

¹⁰ Ayn Rand, *For the New Intellectual*, New York: Penguin Books 1961, p.6

1

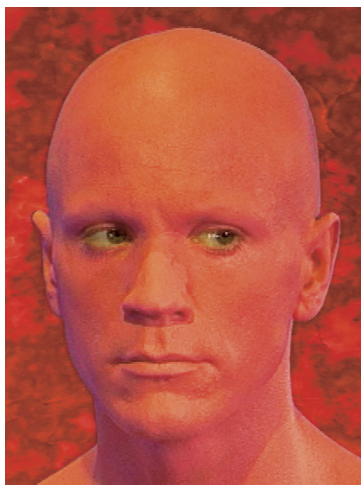
2

3

4

5

6

7

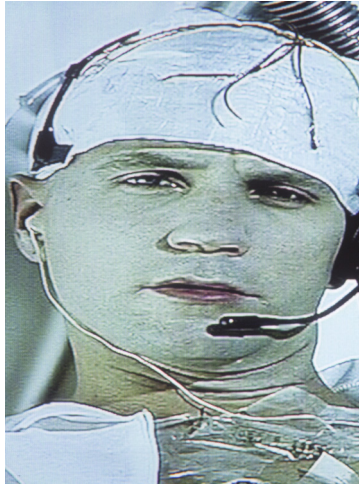
8

9

10

11

12

13

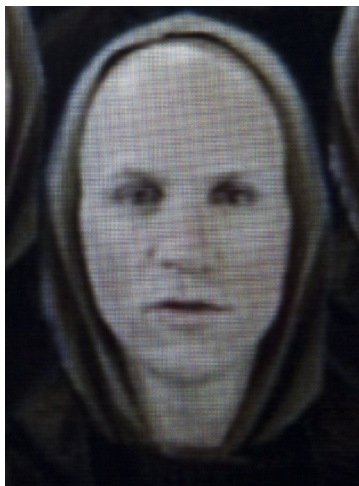
14

15

16

17

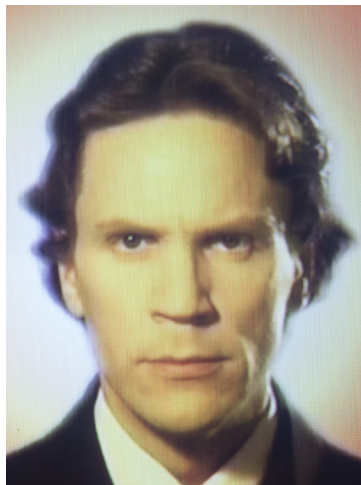
18

19

20

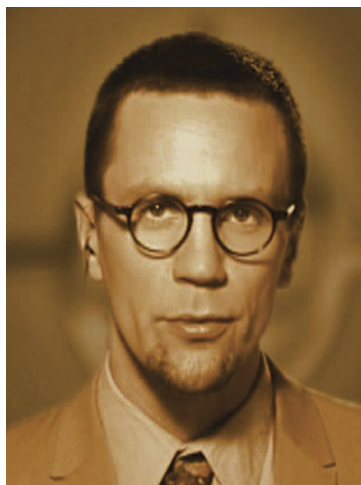
21

22

23

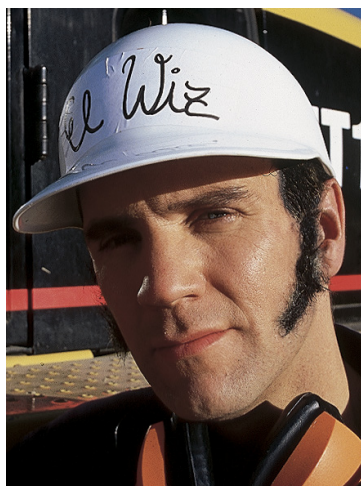
24

25

26

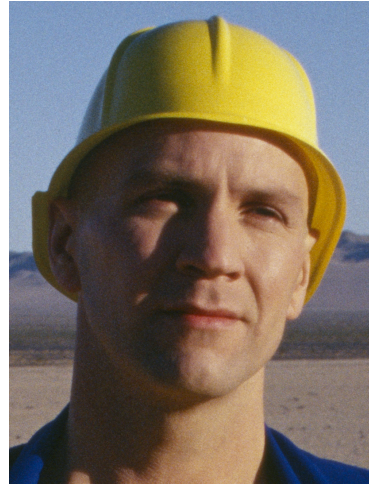
27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

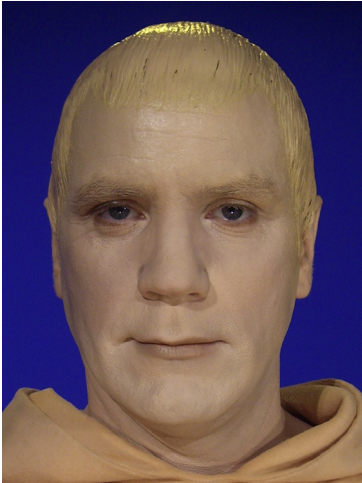
37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

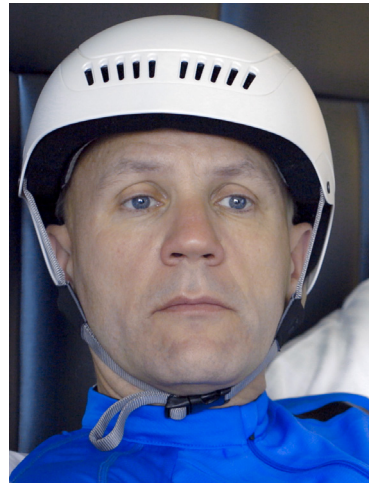
84

85

86

87

88

89

90

BJØRN MELHUS HEADSHOTS

1	GIRL	1991	DAS ZAUBERGLAS (THE MAGIC GLASS) / VIDEO, 6 MIN.
2	GUY	1991	DAS ZAUBERGLAS (THE MAGIC GLASS) / VIDEO, 6 MIN.
3	DOROTHY	1995	WEIT WEIT WEG (FAR FAR AWAY) / 16 MM FILM ON VIDEO, 39 MIN.
4	TELEDOROTHY	1995	WEIT WEIT WEG (FAR FAR AWAY) / 16 MM FILM ON VIDEO, 39 MIN.
5	RED GUY	1997	NO SUNSHINE VIDEO / 5'30 MIN. LOOP
6	PLAYMO	1997	NO SUNSHINE VIDEO / 5'30 MIN. LOOP
7	PAPER BAG	1997	OUT OF THE BLUE / VIDEO, 4 MIN.
8	SMURF	1997-98	BLUE MOON / VIDEO, 4 MIN. LOOP
9	CLONE	1998	AGAIN & AGAIN/ 8 MONITORS, 6 MIN. LOOP
10	COWBOY 1	1999	SILVERCITY 1+2 / 2 CHANNEL INSTALLATION, 7'17 MIN. LOOP
11	ASTRONAUT 1	1999	SILVERCITY 1+2 / 2 CHANNEL INSTALLATION, 7'17 MIN. LOOP
12	COWBOY 2	1999	SILVERCITY 1+2 / 2 CHANNEL INSTALLATION, 7'17 MIN. LOOP
13	ASTRONAUT 2	1999	SILVERCITY 1+2 / 2 CHANNEL INSTALLATION, 7'17 MIN. LOOP
14	LADY	2001	PRIMETIME / 3 CH. ON 29 TVS + 1 PROJECTION + 5 VIDEOS, 11 MIN. LOOP
15	TALKMASTER	2001	PRIMETIME / 3 CH. ON 29 TVS + 1 PROJECTION + 5 VIDEOS, 11 MIN. LOOP
16	HOOLADANCER	2001	PRIMETIME / 3 CH. ON 29 TVS + 1 PROJECTION + 5 VIDEOS, 11 MIN. LOOP
17	AUDIENCE	2001	THE ORAL THING / VIDEO, 8 MIN., LOOP
18	GREEN	2001	THE ORAL THING / VIDEO, 8 MIN., LOOP
19	PINK	2001	THE ORAL THING / VIDEO, 8 MIN., LOOP
20	HOST	2001	THE ORAL THING / VIDEO, 8 MIN., LOOP
21	EVANGELIST	2001	WEEPING / 2 PROJECTIONS, 7 MIN. LOOP
22	AGENT 1	2003	AUTO CENTER DRIVE / 16 MM FILM ON VIDEO, 28 MIN.
23	AGENT 2	2003	AUTO CENTER DRIVE / 16 MM FILM ON VIDEO, 28 MIN.
24	ANCHORMAN	2003	AUTO CENTER DRIVE / 16 MM FILM ON VIDEO, 28 MIN.
25	BIG JIM	2003	AUTO CENTER DRIVE / 16 MM FILM ON VIDEO, 28 MIN.
26	BIG JENNY	2003	AUTO CENTER DRIVE / 16 MM FILM ON VIDEO, 28 MIN.
27	EL WIZ	2003	AUTO CENTER DRIVE / 16 MM FILM ON VIDEO, 28 MIN.
28	I-MAN	2003	AUTO CENTER DRIVE / 16 MM FILM ON VIDEO, 28 MIN.
29	SMURF NORMA	2003	AUTO CENTER DRIVE / 16 MM FILM ON VIDEO, 28 MIN.
30	U-MAN	2003	AUTO CENTER DRIVE / 16 MM FILM ON VIDEO, 28 MIN.
31	LITTLE JIM	2003	AUTO CENTER DRIVE / 16 MM FILM ON VIDEO, 28 MIN.
32	SLEEPWALKER	2002	SOMETIMES (FIRE IN ZERO GRAVITY) / 5 CHANNEL INSTAL., 8 MIN. LOOP
33	DOROTHY DRUNK	2003	AUTO CENTER DRIVE / 16 MM FILM ON VIDEO, 28 MIN.
34	SMURF	2004	HAPPY REBIRTH / VIDEO, 1'30 MIN.
35	DOROTHY +10	2005	BEHIND THE MOON-BEYOND THE RAIN / 2 CHANNEL INSTAL., 7'50 MIN. LOOP
36	CAPTAIN	2005	CAPTAIN / 2 CHANNEL INSTALLATION, 14 MIN. LOOP
37	COWBOY	2005	EASTERN WESTERN PARK / 6 CHANNEL INSTALLATION, 11'15 MIN. LOOP
38	INDIAN	2005	EASTERN WESTERN PARK / 6 CHANNEL INSTALLATION, 11'15 MIN. LOOP
39	GIRL	2005	EASTERN WESTERN PARK / 6 CHANNEL INSTALLATION, 11'15 MIN. LOOP
40	DAS VOLK	2007	JULIUS CAESAR / CONTRIBUTION TO A THEATRE PLAY
41	PRIEST	2007	THE CASTLE / VIDEO, 2'30 MIN.
42	AGENT	2007	THE MEADOW VIDEO / 28'38'' MIN. LOOP
43	AGENT	2007	THE MEADOW VIDEO / 28'38'' MIN. LOOP
44	ANIMAL	2007	THE MEADOW VIDEO / 28'38'' MIN. LOOP

45 JENNY	2007	THE MEADOW VIDEO / 28'38" MIN. LOOP
46 JIMMY	2007	THE MEADOW VIDEO / 28'38" MIN. LOOP
47 SMURF	2007	THE MEADOW VIDEO / 28'38" MIN. LOOP
48 MOUTH	2007	THE MEADOW VIDEO / 28'38" MIN. LOOP
49 MESSENGER	2008	DEADLY STORMS / 3 FLAT SCREENS, HD VIDEO, 7 MIN.
50 HERO	2008	SCREENSAVERS / 7 SCREENS INTERACTIVE INSTALLATION
51 RIDER	2009	HECHO EN MEXICO / HD VIDEO, 4 MIN.
52 FEMALE, WHITE	2009	MARS SURVIVORS / OBJECT & TEXT VIDEO, C-PRINTS
53 MALE, WHITE	2009	MARS SURVIVORS / OBJECT & TEXT VIDEO, C-PRINTS
54 MALE, BLACK	2009	MARS SURVIVORS / OBJECT & TEXT VIDEO, C-PRINTS
55 BIG JIM	2010	AFTERLIFE / HD VIDEO, 7:10 MIN
56 NORWEGIAN	2010	CENTER OF THE WORLD / HD VIDEO, 25 MIN.
57 SCHOOLBOY	2010	CENTER OF THE WORLD / HD VIDEO, 25 MIN.
58 OWL	2010	NIGHTWATCH / 3 CHANNEL VIDEO INSTALLATION, 14 MIN.
59 GARDENER	2011	DAS BADEZIMMER / HD VIDEO, 5:15 MIN
60 ANIMAL	2011	I'M NOT THE ENEMY / HD VIDEO, 25 MIN.
61 BROTHER	2011	I'M NOT THE ENEMY / HD VIDEO, 25 MIN.
62 MOTHER	2011	I'M NOT THE ENEMY / HD VIDEO, 25 MIN.
63 SON	2011	I'M NOT THE ENEMY / HD VIDEO, 25 MIN.
64 FRIEND	2011	I'M NOT THE ENEMY / HD VIDEO, 25 MIN.
65 LIVE ACTION HERO	2011	LIVE ACTION HERO / POSTER FOR SOLO EXHIBITION
66 MARSIAN MODEL	2012	MADE ON MARS / FASHION PROJECT, ONGOING
67 DARK MAN	2012	SUDDEN DESTRUCTION / HD VIDEO, 4 MIN. LOOP
68 MEDIUM	2012	SUDDEN DESTRUCTION / HD VIDEO, 4 MIN. LOOP
69 SECURITY GUARD	2013	HEAVEN / VIDEO, 6:20 MIN. LOOP
70 PURPLE BEAR	2013	I LOVE YOU, JENA / EXHIBITION POSTER
71 ATLAS	2013	LIBERTY PARK / MIXED MEDIA INSTALLATION
72 FUZZY	2013	LIBERTY PARK / MIXED MEDIA INSTALLATION
73 HANDCUFF MAN	2013	LIBERTY PARK / MIXED MEDIA INSTALLATION
74 IPAD MAN	2013	LIBERTY PARK / MIXED MEDIA INSTALLATION
75 MIDDLE CLASS DAD	2013	LIBERTY PARK / MIXED MEDIA INSTALLATION
76 MIDDLE CLASS GIRL	2013	LIBERTY PARK / MIXED MEDIA INSTALLATION
77 MIDDLE CLASS MOM	2013	LIBERTY PARK / MIXED MEDIA INSTALLATION
78 MIDDLE CLASS BOY	2013	LIBERTY PARK / MIXED MEDIA INSTALLATION
79 PROTESTOR	2013	LIBERTY PARK / MIXED MEDIA INSTALLATION
80 SANDWICH MAN	2013	LIBERTY PARK / MIXED MEDIA INSTALLATION
81 SECURITY GUARD	2014	FREEDOM & INDEPENDENCE / 4K VIDEO, 15 MIN.
82 PESTI	2014	FREEDOM & INDEPENDENCE / 4K VIDEO, 15 MIN.
83 MEDIUM	2014	FREEDOM & INDEPENDENCE / 4K VIDEO, 15 MIN.
84 SECURITY GUARD	2014	FREEDOM & INDEPENDENCE / 4K VIDEO, 15 MIN.
85 HOODED	2014	FREEDOM & INDEPENDENCE / 4K VIDEO, 15 MIN.
86 MS. INDEPENDENCE	2014	FREEDOM & INDEPENDENCE / 4K VIDEO, 15 MIN.
87 MR. FREEDOM	2014	FREEDOM & INDEPENDENCE / 4K VIDEO, 15 MIN.
88 RANDI	2014	FREEDOM & INDEPENDENCE / 4K VIDEO, 15 MIN.
89 HEADHUNTER	2014	HEADHUNTER / VIDEO SCULPTURE
90 RAW MODEL		BRIGHT FUTURE

Het lijkt misschien met elkaar in tegenspraak dat een land met de grootste affectie voor liberale waarden en persoonlijke vrijheid, tegelijkertijd in verhouding het hoogste aantal gevangenen heeft. In 2013 zaten per miljoen inwoners van de VS meer dan 7000 mensen in de gevangenis. Ter vergelijking: in Nederland zijn dat 820 mensen, bijna 10 keer minder. Hieruit kunnen we concluderen dat in sommige liberale maatschappijen de vrijheid oneerlijk verdeeld is, dan wel dat de retoriek over vrijheid niet werkelijk over vrijheid gaat, maar over iets anders. Of beide.

In zijn boek *The Illusion of Free Markets*, beweert de rechtenhoogleraar in Chicago Bernard Harcourt dat een zeer bijzondere vorm van vrijheid prima past binnen een repressief gevangenisstelsel. Beiden zijn de twee kanten van dezelfde medaille. Harcourt wijst op de gelijktijdige toename van het gevangencijfer en de neoliberale ideologie, 'de verbijsterende groei van de Amerikaanse gevangenispopulatie van 1973 tot 2009 – een periode die wordt gemarkeerd door de opkomst van de markt-rationaliteit en wat het neoliberalisme wordt genoemd.'¹ Aan de basis van deze conformiteit bevindt zich het onbuigzame geloof in de absolute markt-vrijheid en het stilzwijgende besef dat deze markten alleen kunnen functioneren als ze strak worden gereguleerd. Hier komen de liberale retoriek en de repressieve ideologie van orde en recht samen. 'Het idee van een zelfregulerende markt is absurd. Dat zou net zoiets zijn als een wedstrijd zonder scheidsrechter: dat zou niet werken en dat heeft ook nog nooit gewerkt.'² De opkomst van de gevangenisindustrie is niets anders dan een kapitalistische conversie van de marktregulering toegepast op de maatschappij als geheel. Volgens de liberale opvattingen is dit het enige terrein waar de staat nog een legitieme functie heeft. 'Deze ontwikkelingen in het gevangeniswezen zijn gefaciliteerd door – niet veroorzaakt door, maar mogelijk gemaakt door – de rationaliteit van liberaal strafrecht; door, aan de ene kant, de aanname van de legitimiteit en deskundigheid van de overheid in de strafrechtelijke arena en, aan de andere kant, de veronderstelling dat de overheid verder nergens een rol zou moeten spelen.'³ Het dogma van de vrije markt voorziet niet alleen in

¹ Bernard Harcourt: *The Illusion of Free Markets*, Cambridge: Harvard University Press 2011, p 196–198

² *Ibid.* 196

³ *Ibid.* 202f.

de ideologische fundamenteën, maar is ook een indicatie van de uiteindelijke oorzaak. Aangezien de markt de plek blijkt te zijn waar de groei van de inkomensongelijkheid wordt gegenereerd, blijft een steeds groter deel van de bevolking verarmd, gecriminaliseerd, en uiteindelijk in de gevangenis achter.⁴ Zonder een basale gelijkheid onttaardt de strijd om vrijheid onvermijdelijk in een staat van verhoogd geweld, omdat zonder regelgeving de sterken door de liberale waarden worden bevoorrecht. Als er geen andere middelen voorhanden zijn, dan zullen deze met brute kracht worden beveiligd. In een ongelijke maatschappij concentreert de vrijheid zich op de suprematie van de sterkste, 'the survival of the fittest', of onder kapitalistische omstandigheden, de macht van de rijken. Juist om deze reden, legt Jean-Jacques Rousseau een direct verband tussen vrijheid en gelijkheid, 'omdat vrijheid zonder dat niet kan overleven.'⁵ Hij verwijst niet expliciet naar een absolute gelijkheid, maar naar wettelijke zekerheden van relatief gelijke rechten die garanderen, 'dat, wat macht betreft, dit elk geweld moet ontberen, en uitsluitend mag worden uitgevoerd door middel van of op basis van de wet.'⁶

Wat Rousseau mogelijk niet heeft voorzien, zijn de repressieve mogelijkheden van de wet en wethandhaving. Het rechtssysteem zelf – of dat nu door middel van een uitgebreide gevangenisindustrie of andere vormen van repressieve sociale regelingen is – wordt medeplichtig door een regime te versterken waar vrijheid uitsluitend de vrijheid van kapitaal en toenemende ongelijkheid betekent. In een dergelijke wereld gaat de vrijheid hand in hand met geweld, straf en gezag.

Veel werken van Bjørn Melhus zijn geïnspireerd op de spanning tussen vrijheid en geweld. Een van mijn favoriete beelden is te vinden in de korte video *Policia* (2007). De videoloopt met slechts twee kaders toont een politiehelikopter die in de lucht hangt. Gezien vanaf de grond, versmelt de lichtheid van het zwevende object in de lucht met het gevoel van bewaking en een ultieme indruk van dreiging.

In zijn latere werk benadert de kunstenaar vaak de tegengestelde waarden van vrijheid en repressie in een breed conceptueel kader. Zijn personages worden ingezet in onduidelijke situaties, blootgesteld aan be-

⁴ Zoals Piketty uitvoerig heeft aangetoond: Thomas Piketty: *Capital in the Twenty-First Century*, Cambridge: Harvard University Press 2014 (In het Nederlands vertaald als: *Kapitaal in de 21e eeuw*)

⁵ Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract* (In het Nederlands vertaald als *Het maatschappelijk verdrag*), in: Rousseau II: *The Social Contract and the First and the Second Discourses*, edited by Susann Dunn, New Haven: Yale University Press 2002, p.189

⁶ *Ibid.* p.189

dreigingen en gevaren waaruit ze zich proberen te redden met nutteloze herhalende routines. Zoals het autoritaire personage van de boze heks in *The Theory of Freedom* (2015) die voortdurend formules van de neoliberale propagandist Ayn Rand blijft herhalen, maar ook de twee identieke personages in deze video 'Freedom' en 'Independence'. Deze tweeling, genoemd naar de ruimteschepen in de zeer succesvolle Hollywoodfilm *Armageddon*, wandelt door het postmoderne paradijs van een afgesloten gemeenschap en ze vragen zich af of ze zich in de hemel bevinden en, zo ja, waarom.

Sudden Destruction (2012) toont daarentegen een lichaam dat kronkelt in stuip trekkingen, en voorspellingen van vreselijke rampen uitroept. De op handen zijnde dreiging van de uitroeiing van de mens wordt als een wens geopenbaard omdat het eindelijk het geloof in het bestaan van god zou bevestigen, een doodsverlangen dat slechts kan worden vervuld tijdens het Laatste Oordeel.

Soortgelijke botsende verhoudingen komen ook voor in *Deadly Storms* (2008), waarin een nieuwslezer verklaart, 'wij willen niets zien dat wij niet verondersteld worden te zien', waarmee hij de tegengestelde beweringen van de media blootlegt in de nabijheid van een catastrofe.

In de loop van zijn werkende leven, dat nu al vijftienvintig jaar overspant, is de ambiance waarbinnen Melhus deze conflicten situeert, verschoven van psychologische observaties naar institutionele en maatschappelijke achtergronden. Van een mediagerelateerde persoonlijke omgeving naar situaties van onderdrukking en consumptie. Hij blijft vooral geïnteresseerd in de adaptatie van rollen en gedrag patronen die aan een enkel persoon worden opgelegd. Dit verklaart ook waarom hij al de karakters zelf speelt. Deze aanpak behelst niet de vorming van een oprechte subjectiviteit, of een artistiek ego, of een aanspraak op auteurschap; het is eerder een weerspiegeling van ons karakter als iets dat ons wordt opgedrongen door externe verbanden met media en macht, ongeacht wie we werkelijk zijn.

De Franse filosoof Gilles Deleuze speculeerde over de mogelijkheid van een overgang van een disciplinaire maatschappij naar een controlemaatschappij. Vooruitkijkend vanuit 1990 naar de toekomst van onze tijd, blijkt Deleuzes beschrijving verbijsterend anticiperend en accuraat. Als we echter vanuit het heden terugkijken, lijken zijn conclusies slechts gedeeltelijk de waarheid te omvatten, omdat hij enkele essentiële kenmerken heeft gemist die zich sindsdien hebben ontwikkeld. Het is natuurlijk geen ver-

rassing dat onze samenleving er iets anders uitziet dan hoe hij zich dat, een kwarteeuw geleden, voorstelde. De open vraag blijft of de analytische aanpak van een tegenstelling tussen discipline en controle nog steeds stand kan houden, en ook of de scheiding tussen controle en discipline werkelijk overeenstemt met de overgang tussen onze tijden.

Er bestaat een interessante overeenkomst tussen het werk van Bjørn Melhus en de vraag die door Deleuze wordt gesteld. Toevallig overlappen ze ongeveer een gelijke tijdspanne en roeren ze dezelfde kwesties aan. De video's van Melhus hebben zich altijd gericht op de rol van het individu, de manier waarop hij zelf dingen tot stand brengt, de technieken en krachten van de controle waar hij of zij aan onderhevig is, en ook de disciplinaire omgeving.

Deleuze legt de nadruk op een reeks duidelijke binaire tegenstellingen in zijn dichotomie van de disciplinaire versus de controlemaatschappij. Zijn analyse gaat verder dan louter een interpretatie van de termen van Foucault, zoals deze vooral gebruikt worden in een van diens eerste werken *Discipline, toezicht en straf: de geboorte van de gevangenis*⁷, betreffende een nieuwe waardebepaling van zijn concepten in het licht van de situatie in 1990. Vanwege de technologische vooruitgang moet er een heroverweging worden gemaakt over onderdrukking en de gevolgen daarvan voor het individu. Technologie functioneert als een achtergrond voor een overeenkomst, maar tegelijkertijd legt het de formele structuur vast van de dichotomie tussen discipline en controle. Deleuze bekijkt de effecten van technologie vanuit drie oriëntatiepunten, de constitutie van de mens, de institutionele omgeving en de media (of informatiemachines, zoals hij het noemt).

Het disciplinaire regime werkt met afscherming, richt zich op productie en energie, en op het genereren van arbeiders, terwijl de controleregimes zich behelpen met toezicht, zich verlaten op marketing en informatie en zich richten op de schuldplichtige consument. 'In disciplinaire samenlevingen moest je altijd weer helemaal opnieuw beginnen (wanneer je van de school naar de kazerne ging, en van de kazerne naar de fabriek), terwijl je in controlemaatschappijen nooit iets beëindigt – plichten, scholing en militaire dienst zijn co-existerende metastabiele stadia van een enkelvoudige aanpassing, een soort universele transmutatie.'⁸

⁷ Michel Foucault: *Discipline and Punish*, New York: Vintage Books 1977

(In het Nederlands vertaald als: *Discipline, toezicht en straf: de geboorte van de gevangenis*)

⁸ Gilles Deleuze: *Postscript on the Societies of Control*, in: *Negotiations 1972–1990*, New York: Columbia University Press 1995, pp. 177–182, here p. 179.

De relatie tot technologieën speelt een centrale rol in de benadering van Deleuze, maar blijft tegelijkertijd oppervlakkig. Er zijn bijvoorbeeld die informatiemachines. Ze doen iets met mensen. We kunnen nog niet echt bepalen wat voor rol ze precies gaan spelen. De machines verschijnen op een ambivalente manier. Ze controleren ons, maar ze worden ook door ons gecontroleerd. We zitten vast in een dubbel dilemma. Jij controleert mij, en ik controleer jou.

Als we de tegenstelling tussen discipline en controle vanuit de technologische kant bekijken, zijn er altijd duidelijke ontwikkelingen in machines waarneembaar die de voorloper zijn van zowel de identiteitsvorming als de maatschappelijke constitutie.

Met een ruw overzicht kunnen we drie fases van de technologieën definiëren: technologieën van energie, van informatie en van iets anders waar we nog een goede naam voor moeten vinden. Voorlopig heet het digitaal of netwerk. Beide termen verwijzen naar alweer oude technologische vernieuwingen, en soms wordt het voorvoegsel 'post' toegevoegd om ze wat meer futuristisch te laten klinken, zoals in postdigitaal. De uiteindelijke term voor onze huidige technologische fase komt misschien pas bovendien als de bijbehorende effecten, waarvan we al vele sporen en aanwijzingen kunnen zien, zich volledig hebben geopenbaard. Op dit moment zitten we nog midden in een transitie.

De energietechnologieën hebben de basis gelegd voor de disciplinaire maatschappij en de manier waarop een enkel individu werd gevormd. Mensen werden gezien als onderdeel van de machine, als zowel de meesters als de slaven van het apparaat. Het individu werd als een energetisch gesloten systeem gezien, dat nog steeds sporen droeg van het oudere subject, maar gevormd was middels de externe en mechanische functionaliteiten.

In dit geval correspondeerde de dichotomie al niet volledig met de transitie. De vroege machinemens moest worden gestraft door te worden ontmanteld als een automaat: fysiek aan stukken gescheurd in een theater van wreedheid, zoals Foucault het beschreef in het eerste deel van *Discipline, toezicht en straf*.⁹ Toen de machineman echter een volledig functionele eenheid werd, veranderde ook de daarbij behorende straffen. Het volstond om de gecriminaliseerde individuen van de maatschappij af te zonderen en hen functioneel gescheiden te houden in afzonderingsinstituten.

⁹ Michel Foucault: *Discipline and Punish*, New York: Vintage Books 1977, pp. 3–5.
(In het Nederlands vertaald als: *Discipline, toezicht en straf: de geboorte van de gevangenis*)

In deze context is het panopticon, de vroegnegentiende-eeuwse gevangenisarchitectuur van Jeremy Bentham, dat gericht is op toezicht, een duidelijk voorbeeld van het hoogtepunt van de disciplinaire architectuur en toont het tegelijkertijd de transitie naar een controleregime. In het panopticon kunnen de bewakers elke cel observeren vanuit een centraal waarnemingspunt.

Met het internet lijkt de technologie te verschuiven naar een andere besturingsmodus dan controle. De eerste cybernetische fantasieën bleken een opstapel voor de verovering van het digitale rijk. Controle betekent niet alleen alles monitoren, maar ook het vermogen om elk apart programma actief te manipuleren en sturen. Wat er nu gebeurt, in de huidige maatschappij, is slechts dat eerste deel. Er moet zo veel mogelijk bekend zijn, terwijl praktisch niets actief beïnvloed lijkt te zijn. De subtiliteit van sturende algoritmes doet ze functioneren alsof zij slechts onze individuele beslissingen zouden ondersteunen, als ze al iets ondersteunen.

Bij het verzamelen van data is sturing al helemaal niet aan de orde. Integendeel, het doel is om elk mens zo veel mogelijk vrijheid te bieden. Pogingen om de programma's te controleren, zouden op een negatieve manier de mogelijkheid van het systeem beïnvloeden om hun computergedrag te bestuderen. Slechts in een ogenschijnlijk vrije situatie verschaffen zij de juiste informatie. Tegelijkertijd is toezicht verworpen tot een actieve betrokkenheid, een aangenaam spel dat we actief ondersteunen door sporen achter te laten over ons hele leven. We maken wederzijds gebruik van de overdaad aan data en de diensten van de algoritmische voorspelling.

Data vormen het ruwe materiaal van deze tijd. Individuen worden aangevoerd om zoveel mogelijk daarvan achter te laten bij ondernemingen zoals Facebook en Google en andere platforms voor sociale media. Met de privatisering van de voormalig openbare communicatie, begeeft de samenleving zich naar het volgende stadium, althans volgens het neoliberale dogma. 'Civilization is the progress towards a society of privacy'¹⁰, zoals het sinistere personage waar Ayn Rand model voor stond ons duidelijk maakt in *The Theory of Freedom*.

JANUARI 2015

¹⁰ Ayn Rand, *For the New Intellectual*, New York: Penguin Books 1961, p. 6

This publication appears on the occasion of the debate and the presentation in three parts:

THE THEORY OF FREEDOM

Bjørn Melhus

24.01.2015 — 01.03.2015   Kunsthal Rotterdam
31.01.2015 — 28.02.2015   West Den Haag
24.01.2015   International Film Festival Rotterdam

06.02.2015 — 17:30 H.   Art Rotterdam Program
Debate: *Me against Us*
Joost de Bloois, Hedwig Fijen, Pascal Gielen, Stefan Heidenreich
Liesbeth Levy (moderator) & Bjørn Melhus

Text: Stefan Heidenreich

Stefan Heidenreich: Is a writer, theoretician and art-critic, based in Berlin. He works as researcher at the Center for Digital Cultures, University of Lüneburg and teaches Media Studies at Basel University. Fields of research include network and media theory, economy, and art.

Images: Bjørn Melhus

Bjørn Melhus was born in Kirchheim unter Teck in 1966, studied photography in Stuttgart from 1985 to 1987 and Fine Arts with a major in Film/Video at the Braunschweig University of Art from 1990 to 1997. He was a fellow of the DAAD at the California Institute of the Arts in Los Angeles and of the federal state of Lower Saxony in ISCP, New York. He participated in exhibitions at the Whitney Museum in New York, the 8th International Biennial of Istanbul, the FACT in Liverpool, the Serpentine Gallery in London, the Sprengel Museum in Hanover, the Ludwig Museum in Cologne, the ZKM in Karlsruhe, the Denver Art Museum, as well as others.

Bjørn Melhus has been a professor of Fine Arts/Virtual Realities at the School of Art and Design Kassel since 2003. Bjørn Melhus has been living and working in Berlin since 1987.

Printer: Oranje van Loon, Den Haag

Thanks: Kunsthal Rotterdam, Gemeente Den Haag, Mondriaan Foundation

Published by: West

Edition: 1500

ISBN: 978-90-79917-48-8

West

Groenewegje 136

2515 LR Den Haag

the Netherlands

+31 (0)70 392 53 59

www.westdenhaag.nl

info@westdenhaag.nl

